

PARATEXTUALITA – PREDOVŠETKÝM ZDROJ OTÁZOK BEZ ODPOVEDÍ? AKTUÁLNE OTÁZKY VÝSKUMU PARATEXTOV¹

Ján Jambor

Prešovská univerzita v Prešove

Abstrakt: Predmetom výskumu štúdie je paratextualita, druhý z piatich typov transtextových vzťahov, o ktorej samotný tvorca uvedeného pojmu Gérard Genette obrazne hovorí, že je to „predovšetkým zdroj otázok bez odpovedí“. Úvodná časť je venovaná Genettovmu terminologickému a typologickému vymedzeniu paratextov, ktoré prezentoval v prácach *Palimpsestes. La littérature au second degré* (1982) a *Seuils* (1987). V nasledujúcich častiach upriamujeme pozornosť na aktuálne otázky výskumu paratextuality. Najprv hľadáme vhodný pojem na označenie textu, ktorý paratext rámcuje. V ďalšej časti sa pokúšame nájsť odpoveď na dve otázky súvisiace so Genettovým posunom od štrukturalistického k postštrukturalistickému chápaniu textu: Patria epitexty k paratextom? Môže mať paratext aj inú ako len verbálnu písomnú povahu? Predposledná časť štúdie stručne predstavuje výskum paratextov v historickej perspektíve a posledná časť nášho textu sa zaoberá paratextami v iných druhoch umenia a iných médiách ako literatúra s osobitným zreteľom na audiovizuálne médiá.

Kľúčové slová: paratextualita, Gérard Genette (narodený v r. 1930), *Palimpsestes. La littérature au second degré* (1982), *Seuils* (1987), literatúra, audiovizuálne médiá

Abstract: The subject matter of the study research is paratextuality, the second of the five types of transtextual relationships that was figuratively described by Gérard Genette, the creator of the term himself, as the „first and foremost a treasure trove of questions without answers“. The introductory part is devoted to Genette’s terminological and typological definition of paratexts which he presented in the works *Palimpsestes. La littérature au second degré* (1982) and *Seuils* (1987). In the following sections we draw attention to current issues of paratextuality research. First, we are looking for a suitable term to describe the text that frames the paratext. In the next section we try to find answers to two questions related to Genette’s shift from structuralist to poststructuralist understanding of the text: Can epitexts be classified as paratexts? Can a paratext have other than only verbal written form?

---

¹ Štúdiá vznikla na základe riešenia projektu VEGA 2/0063/16 s názvom *Hyperlexikón literárno-novedných pojmov a kategórií II*.

The second to last part briefly presents research of paratexts in the historical perspective and the last part deals with paratexts in types of art and media other than literature with special regard to the audiovisual media.

Keywords: paratextuality, Gérard Genette (born 1930), *Palimpsestes. La littérature au second degré* (1982), *Seuils* (1987), literature, audiovisual media

1. GENETTOVO TERMINOLOGICKÉ A TYPOLOGICKÉ VYMEDZENIE PARATEXTOV

Pojem paratextualita (paratextualité) zaviedol francúzsky literárny vedec Gérard Genette v monografii *Palimpsestes. La littérature au second degré* (1982). Označuje ním druhý z piatich typov transtextuality (transtextualité) (pozri Genette 1982, 9–10), ktoré zoradil podľa rastúcej abstraktnosti, implikácie a globálnosti (tamže, 7–8). Prvým typom transtextových vzťahov je podľa Genetta intertextualita, za paratextualitou nasledujú metatextualita, hypertextualita a architextualita (k Genettovmu vymedzeniu uvedených pojmov pozri Jambor 2016, 227–229). Vychádzajúc zo Genetta literárna veda rozumie paratextualitou pragmatické zarámovanie centrálnej časti textu paratextami, t. j. spravidla periférnymi časťami textu, ktoré sú relatívne samostatné. Tieto sprievodné časti usmerňujú čitateľa, poskytujú informácie a interpretácie a niekedy majú ozdobnú funkciu. Od centrálnej časti textu sa zväčša odlišujú materiálom či formou, napr. layoutom (pozri Martínez 1996, 442; Wolf 2001, 491; Nünning 2006, 584).

Po publikovaní monografie *Palimpsestes* upriamil Genette svoju pozornosť práve na výskum paratextov, o ktorých neskôr publikoval samostatnú monografiu s metaforickým názvom *Seuils* (1987) – *Prahy*. Genette tu ponúkol ucelenú koncepciu paratextov vrátane podrobnej typologickej analýzy ich foriem a funkcií. Samostatné kapitoly venuje nasledujúcim druhom paratextov: vydavateľský peritext, meno autora, názov diela, záložka, venovanie, motto, predhovor, medzititulky, poznámky k textu, verejný a súkromný epitext.

Z lingvistického hľadiska predstavuje pojmový neologizmus paratext (paratexte) hybridnú zloženinu pozostávajúcu z gréckej predpony para- a substantíva latinského pôvodu text (pozri Moenninghoff 2003, 22). Prefixoid para- (par-) má dva protichodné významy: na jednej strane znamená *vedľa, pri, spolu*, na druhej strane však aj *skrze, proti, minus* (pozri Para-, par-, Petráčková – Kraus, eds. 2005). Túto sémantickú ambivalentnosť využil Genette na demonštrovanie povahy paratextu: „Nejde pri ňom ani tak o medzu alebo nepriepustnú hranicu ako skôr o *prah* [...], ktorý dáva každému možnosť vstúpiť alebo vrátiť sa

z cesty. Je to ‚neurčitá zóna‘ [...] medzi vnútrajškom a vonkajškom, ktorá sama znova nemá presnú hranicu ani smerom dnu (k textu), ani smerom von (k diskurzu sveta o texte) [...]“ (Genette 1987, 7–8)²

Pri triedení paratextov Genette uplatnil sústavu piatich kritérií, odvodenú od vlastností paratextov a dopĺňujúcich otázok, ktoré sú s nimi logicky spojené. Jeho typológiu neskôr upravil nemecký anglista Werner Wolf, ktorý v hesle o paratextoch v publikácii *Metzler Lexikon Literatur- und Kulturtheorie* (2001) spresnil pôvodné kritériá. Porovnanie Genettovej a Wolfovej koncepcie možno zhrnúť do nasledovnej tabuľky:

Vlastnosti paratextov	Doplňujúca otázka	Genettovo kritérium	Wolfovo spresňujúce kritérium	Typy paratextov
priestorové	Kde?	miesto	kontext	peritext, epitext
časové	Kedy?	časové situovanie	doba publikovania	skorší, originálny, neskorší paratext
substančné	Ako?	spôsob existencie	forma publikovania	verbálny paratext (písomný a ústny), neverbálny paratext (ikonický a materiálový), faktový paratext
pragmatické	Od koho?	komunikačná inštancia – adresant	autor	auktoriálny (autorský), vydateľský (editorský) paratext, alograf
pragmatické	Komu?	komunikačná inštancia – adresát	adresát	verejný, súkromný, intímny paratext
			miera reálnosti a autenticity	autentický, fiktívny, apokryfný (omylom pripisovaný) paratext ³
funkčné	Načo?	funkcia (ilokučné pôsobenie výpovede)		rôzne funkcie v závislosti od druhu paratextu a osobitostí textu

² „Plus que d’une limite ou d’une frontière étanche, il s’agit ici d’un *seuil* [...] qui offre à tout un chacun la possibilité d’entrer, ou de rebrousser chemin. ‚Zone indécise‘ [...] entre le dedans et le dehors, elle-même sans limite rigoureuse, ni vers l’intérieur (le texte), ni vers l’extérieur (le discours du monde sur le texte) [...]“

³ Toto kritérium a tieto typy paratextov Genette v úvode monografie *Seuils* neuvádza. Používa ich až v súvislosti s konkrétnym typom paratextov (predhovor), a to vo vzťahu ku komunikačnej inštancii adresanta. Pozri Genette 1987, 165–180.

Osobitne dôležitý je naposledy menovaný funkčný charakter paratextuality, ktorý Genette opakovane zdôrazňuje. Paratext je to, „čím sa z textu stáva kniha, ktorá ako taká predstupuje pred čitateľov a všeobecnejšie pred verejnosť“ (Genette 1987, 7).⁴ Je preň príznačné ilokučné pôsobenie na čitateľa (ilokučná sila výpovede) a predstavuje len pomocný diskurz v službe inej veci, ktorá dáva jeho existencii zmysel, teda v službe samotného textu (tamže, 15–16). V podobnej súvislosti hovorí nemecký germanista Georg Stanitzek o „hermeneutike paratextu“ (Stanitzek 2007, 199), keďže pri výklade celku (text) sa na spôsob hermeneutického kruhu pripisuje jeho častiam (paratexty) privilegovaný význam.

Už v monografii *Palimpsestes* Genette poukázal na rôzne metodologické problémy pri výskume paratextuality, o ktorej obrazne hovorí, že je to „predovšetkým zdroj otázok bez odpovedí“ (Genette 1982, 10).⁵ V nasledujúcom texte nastolíme štyri aktuálne otázky výskumu paratextuality a pokúsime sa na ne nájsť odpovede.

2.

CENTRÁLNA ČASŤ TEXTU A PARATEXT

V literárnej teórii neexistuje jednotné označenie pre centrálnu časť textu, ktorú paratexty sprevádzajú. Genette hovorí najčastejšie o texte, resp. na začiatku uvedenej monografie o jeho „nahom stave“ („l'état nu“; Genette 1987, 7), na čo nadväzuje Stanitzek formuláciou o „istom druhu ,nahého textu“ („einer Art ,nacktem Text“; Stanitzek 2007, 198). Wolf napríklad uprednostňuje spojenie „vlastný text“ („der eigentliche Text“; pozri Wolf 2001, 491; Nünning 2006, 584) a Peter Stocker používa pojem „jadrový text“ („Kerntext“; Stocker 1998, 59). V typografii a knihovníctve sa používa staršia biologická metafora telo textu (v nemčine „Corpus“, resp. v angličtine „body text“). Ako vidno na príkladoch, túto pojmovú rozkolísanosť sprevádza nie najšťastnejšia metaforickosť označení a použitie úvodzoviek, ktoré naznačuje, že autori nie sú so svojím riešením úplne spokojní.

Okrem toho sa v novšej knihovníckej literatúre stretáme aj s terminologickou opozíciou primárny text – sekundárny text. Lenka Müllerová rozumie paratextom ako sekundárnym textom „text, jenž obklopuje text primární a přináší základní či doplňkové informace o díle jako celku“ (Müllerová 2010, 75). Uvedená dvojica pojmov však kolидуje s dvojicou pojmov primárna literatúra

---

⁴ „... ce par quoi un texte se fait livre et se propose comme tel à ses lecteurs, et plus généralement au public.“

⁵ „surtout une mine de questions sans réponses“

a sekundárna literatúra s ustáleným významom zaužívaných v literárnej vede. Sekundárnou literatúrou (a teda aj sekundárnymi textami) sa tradične rozumie odborná literatúra o primárnej literatúre, t. j. o literárnom diele autora.

V úsilí vyhnúť sa naznačeným negatívnym javom navrhujeme používať ako opozíciu voči pojmu paratext neutrálny pojem centrálna časť textu, prípadne skrátené označenie text.

3.

DÔSLEDKY GENETTOVHO POSUNU OD ŠTRUKTURALISTICKÉHO K POSTŠTRUKTURALISTICKÉMU CHÁPANIU TEXTU

Oveľa závažnejší je okruh problémov, ktoré vyplývajú zo Genettovho posunu od štrukturalistického k postštrukturalistickému chápaniu textu. V prípade pojmu paratextualita je tento posun zrejмый, keď porovnáme stanovenie rozsahu pojmu v Genettovej monografii z roku 1982 s vymedzením rozsahu toho istého pojmu v monografii z roku 1987. Kým v monografii *Palimpsestes*, pre ktorú je príznačný štrukturalistický prístup, autor uvádza len také druhy paratextov, ktoré sú internou súčasťou publikovaného diela (pozri Genette 1982, 9), resp. ako sporné prípady také rukopisné texty, ktoré neboli do publikovanej podoby zahrnuté, napr. pracovné poznámky, koncepty či náčrty (tamže, 10), tak v monografii *Seuils* Genette zásadným spôsobom rozširuje rozsah pojmu smerom von z textu.

Typickým príkladom tohto extenzívneho prístupu je definícia, podľa ktorej si priestorové pole paratextu medzi sebou bezo zvyšku delia peritext a epitext: „*paratext = peritext + epitext*“ („*paratexte = péritexte + épitexte*“; Genette 1987, 11). Peritextami rozumie literárna veda v nadväznosti na Genetta tie paratexty, ktoré sú bezprostrednou internou súčasťou diela, pričom s ním vytvárajú ako kniha jednotu. Epitextami sú vzdialenejšie druhy paratextov, ktoré sa nachádzajú mimo publikovaného diela (pozri Stocker 1998, 59). K peritextom patria napr. názov diela, meno autora, predhovor, motto, venovanie či text na obálke knihy. Pri epitextoch ide napr. o reklamné prospekty a upútavky v novinách, autorove vyjadrenia o knihe v médiách (verejný epitext), o zmienky o diele v autorovej korešpondencii (súkromný epitext) alebo v denníkoch (privátny epitext).

Vzdialenosť epitextu od centrálnej časti textu sa neobmedzuje len na priestorovú dimenziu, ale má aj časový a sociálny aspekt (pozri Stanitzek 2004, 7). To znamená, že z časového hľadiska patria epitexty často k neskorším paratextom, pretože vznikli až po publikovaní diela, a zo sociálneho hľadiska ich pôvodcom nemusí byť samotný autor. Môže ísť o produkt vydavateľa (vydavateľský paratext) alebo môže ísť o alograf, t. j. o paratext pochádzajúci od neja-

kej tretej osoby, ktorá nie je priamo zapojená do procesu tvorby či publikovania textu.

Druhým vhodným príkladom extenzívneho rozšírenia pojmu paratextualita je pojmový inventár pri kritériu spôsobu existencie. Popri tradičnom verbálnom paratexte tu Genette uvádza aj neverbálny paratext v dvoch podobách (ikonický a materiálový paratext), ba dokonca aj faktový paratext. Ikonickým paratextom rozumie ilustrácie (pozri Genette 1987, 12 a 373), podľa nášho názoru to však môžu byť napr. aj fotografie, tabuľky, grafy a schémy, ktoré sprevádzajú text. Materiálový paratext súvisí s typografickými otázkami. Patria sem napr. formát knihy alebo použité typy písma (pozri Wolf 2001, 491; Nünning 2006, 584). Faktový paratext predstavujú skutočnosti, o ktorých je verejnosť informovaná a ktoré výrazným spôsobom ovplyvňujú recepciu diela. Ako príklad Genette uvádza o. i. vek či pohlavie autora, ale aj iné biografické údaje, ktoré sú premietnuté do textu (pozri Genette 1987, 12–13).

Z vyššie povedaného vyplývajú dve otázky, na ktoré nemá súčasná literárna veda jednoznačnú odpoveď: Patria epitexty k paratextom? Môže mať paratext aj inú ako len verbálnu písomnú povahu? Na ich základe sa potom rozlišuje širšie a užšie vymedzenie paratextuality.

Predstaviteľom širšieho vymedzenia, ktoré odpovedá na obe otázky kladne, je okrem Genetta napr. Stanitzek (pozri Stanitzek 2007, 200–201).

Užšie vymedzenie, ktoré má svoje korene v štrukturalistickom a hermeneutickom prístupe k textu, ponúka rôzne koncepcné varianty. V nasledujúcom texte predstavíme dva z nich a pokúsime sa o vlastné užšie vymedzenie paratextuality. Pre prvý variant je príznačné, že paratextualitu okresáva na konkrétne periférne časti v rámci textu, t. j. zhmotňuje ju do podoby „rukulapných“ peritextov (tamže, 200). Typickým predstaviteľom takéhoto prístupu je nemecký germanista Burkhard Moenninghoff, redukujúci paratext na hyperonymum žánrovej systematiky, ktoré v sebe zahŕňa len textové triedy vyskytujúce sa v okolí iného textu (pozri Moenninghoff 2003, 23). K takýmto rámcovým častiam, ktoré vytvárajú jadro paratextuality, podľa Moenninghoffa taxatívne patria len nasledovné písomné peritexty: údaj o autorovom mene, titul, predhovor, venovanie, motto a poznámky k textu (pozri Moenninghoff 1996, 349). Iným spôsobom ako Moenninghoff zužuje Genettovo vymedzenie paratextuality Werner Wolf, ktorý Genettovej koncepcii právom vyčíta vnútornú protirečivosť. Na jednej strane sa napr. zdá, že Genette spája paratextualitu s písomnou formou a materiálnou podobou knihy, na druhej strane však pripúšťa aj ústnu formu paratextu či dokonca paratext v podobe faktu (pozri Wolf 2001, 491–492; Nünning 2006, 584). Wolf navrhuje chápať paratext zúžene ako „špeciálny prípad literárneho ‚rámcovania‘ zo strany produkcie diela, ktorý je na rozdiel od ostatných foriem rámcovania verbálny. Interne v rámci diela by sa obmedzoval na texty mimo ‚vlastného‘

diela, ktoré možno od paratextov (teoreticky) oddeliť. Externe mimo diela by sa obmedzoval na texty autorizované autorom“ (Wolf 2001, 492).⁶ Naše zúženie pojmu paratextualita je trochu iné. Podľa nášho názoru je paratext jednoznačná, aj keď periférna súčasť textu. Z tohto dôvodu epitexty k paratextom nepatria, bez ohľadu na to, kto je ich pôvodcom (autorské a vydavateľské epitexty, epitexty – alografy) a komu sú určené (verejné, súkromné a intímne epitexty). Zároveň paratextualitu neobmedzujeme len na písomné rámcové časti textu, ako to robí Moenninghoff. Okrem verbálnej písomnej podoby môže mať paratext aj ikonickú či materiállovú podobu. Dôležité je zdôrazniť, že hoci pojem paratext pochádza z literárnej vedy, v súčasnosti sa používa aj v lingvistiky, knihovníctve a masmediálnych štúdiách. Ide o zastrešujúci pojem zahŕňajúci rôzne fenomény spomenutých disciplín – napr. názov (literárneho) textu, motto, poznámky pod čiarou, zoznam použitej literatúry, marginálie, text na obálke knihy, tiráž, perex, novinové medzititulky, hypertextový odkaz v internete, ale aj ilustrácie, fotografie, tabuľky, grafy či schémy, ktoré sprevádzajú akýkoľvek text.

4.

PARATEXTY V HISTORICKEJ PERSPEKTÍVE

Ako vyplýva z vyššie zmienenej definície (paratext je to, „čím sa z textu stáva kniha, ktorá ako taká predstupuje pred čitateľov a všeobecnejšie pred verejnosť“), koncentruje sa Genette hlavne na knižnú podobu literárneho textu, pretože táto je v dnešnej kultúre smerodajnou formou realizácie diela (pozri Stanitzek 2007, 199). Hoci v monografii *Seuils* v kapitolách o jednotlivých druhoch paratextov Genette používa príklady z rôznych období dejín literatúry, zdôrazňuje v záverečnej pasáži úvodu, že jeho cieľom nechce a nemôže byť diachrónny výskum paratextov, ale že je ním synchronný opis problematiky. Súčasne uvádza zaujímavú poznámku, že všeobecné dejiny paratextov sa zrejme riadia etapami vývinu technológií, ktoré paratextom ponúkajú svoje možnosti a príležitosti. Pri tomto vývine sa podľa Genetta uplatňujú procesy ako plynulý prechod jedného paratextu do druhého, substitúcia, kompenzácia či inovácia paratextu (pozri Genette 1987, 18–19). Francúzsky autor takto otvoril dvere pre neskorší výskum paratextuality v historickej perspektíve, ktorý sa pokúša prekonať Genettovu prílišnú fixáciu na knižnú podobu textu známu od Gutenbergovho vynájdenia

⁶ „Sonderfall produktionsseitiger literar[ischer] ‚Rahmung‘, die im Gegensatz zu sonstigen Rahmungsformen verbal ist, werkintern auf Texte außerhalb des (theoretisch) von den P.en [Paratexten] isolierbaren ‚eigentlichen‘ Werkes und werkextern auf vom Autor autorisierte Texte beschränkt wäre.“ Český preklad (pozri Nünning 2006, 584) je nepresný.

kníhtlače v 15. storočí. Osobitná pozornosť sa pritom venuje staroveku a stredoveku, o ktorých Genette hovorí, že v nich texty cirkulovali často takmer v surovom stave, t. j. vo forme rukopisov bez akejkoľvek formalizovanej prezentácie (pozri Genette 1987, 9). Takto sa popri knihe stávajú predmetom neskoršieho výskumu paratextuality aj jej predchodcovia, napr. knižný zvitok či rukopisný kódex (pozri Stanitzek 2007, 201), ktoré využívajú rané formy paratextov. Keďže od vydania Genettovej monografie uplynulo už viac ako štvrtstoročie, je pochopiteľné, že okrem pohľadu do minulosti sa aktuálny výskum orientuje aj na podobu paratextov v moderných formách realizácie textu, ktoré nadväzujú na tradičnú podobu knihy, no zároveň jej aj konkurujú (najmä elektronická kniha).

5.

PARATEXTUALITA V INÝCH DRUHOCH UMENIA A V INÝCH MÉDIÁCH AKO LITERATÚRA

V závere monografie *Seuils* Genette poukazuje na možnosť uplatnenia pojmu paratext aj v iných umeniach ako literatúra. Ako príklady uvádza názov hudobného či výtvarného diela, umelcov podpis na obraze, úvodné a záverečné titulky filmu („le générique“), texty v katalógoch výstav, predhovory partitúr a obaly gramofónových platní (pozri Genette 1987, 373–374). Týmto otvoril dvere pre výskum paratextov v intermediálnych súvislostiach. V súlade so všeobecným a širokým chápaním textu, ktorý sa v postštrukturalizme stáva na základe metaforického princípu synonymom skutočnosti, dejín, spoločnosti a/alebo kultúry, sa pojem paratext prenáša i na tie druhy umenia či médií, ktoré pracujú aj s inými ako jazykovými znakmi. Spomedzi charakteristík paratextov sa pritom akcentuje ich nezastupiteľné komunikačné poslanie (pozri Stanitzek 2007, 201). Paratexty sa považujú za „organizátory komunikácie“ („Organisatoren der Kommunikation“; Stanitzek 2004, 12). V posledných desaťročiach sa pojem paratext uplatňuje hlavne pri audiovizuálnych, špeciálne elektronických médiách. Typickými audiovizuálnymi peritextami sú napr. úvodné a záverečné titulky filmu, rekapitulácia deja na začiatku časti televízneho seriálu, zvuka televíznej relácie či hypertextový odkaz v internete. K audiovizuálnym peritextom sa zaraďujú napr. filmové plagáty či filmové a televízne upútavky (dlhšie trailery a kratšie teasery). Príkladom rozsiahlejšieho výskumu tejto problematiky je zborník *Paratexte in Literatur, Film, Fernsehen* (2004), ktorý prináša exemplárne štúdie výskumu paratextov v literatúre a audiovizuálnych médiách s osobitným zreteľom na komparáciu tohto fenoménu v tradičnom slovesnom umení a moderných komunikačných prostriedkoch.

Vzťah medzi písomnými literárnymi a audiovizuálnymi paratextami treba

vnímať recipročne. Na jednej strane vychádzajú mnohé audiovizuálne paratexty z písomných literárnych paratextov. Úvodné a záverečné titulky filmu nadväzujú na názov textu, titulný list a tiráž. Filmové plagáty, filmové a televízne upútavky sú pokračovateľmi textov na obálke knihy či iných reklamných a propagačných vydavateľských textov. Funkciu hypertextového odkazu v internete možno vidieť v súvislosti s funkciou poznámky pod čiarou (pozri Stanitzek 2007, 202) alebo krížového odkazu v texte. Podľa Stanitzeka možno dokonca na základe vývinu paratextov naskicovať evolučné dejiny médií, ktoré sa – ako to formuloval Genette – riadia procesmi plynulého prechodu, substitúcie, kompenzácie a inovácie (tamže, 201). Na druhej strane výskum poukazuje na to, že audiovizuálne paratexty ovplyvňujú aktuálne tendencie v literatúre a umožňujú literárnej vede, aby sa kriticky vyrovnávala so Genettovou prílišnou fixáciou na knižné paratexty. Stanitzek napr. upozorňuje, že individuálne autorstvo a autorská intencia, ktoré hrajú pri literárnych paratextoch nezastupiteľnú úlohu, sú v prípade filmových a televíznych paratextov oslabené. Naproti tomu televízia zdôrazňuje reklamný potenciál paratextov a využíva ich na upútanie pozornosti na začiatku vysielačkej programovej jednotky (pozri Stanitzek 2004, 13–14 a 16). Tieto skutočnosti ovplyvňujú knižné stratégie vydavateľov i autorov. Vydavateľstvá kladú napr. dôraz na rôzne druhy propagácie vydávaných diel, autori i vydavatelia si uvedomujú, aký dôležitý je názov diela a obálka knihy. Okrem toho vznikajú nové audiovizuálne epitexty vzťahujúce sa na literárnu produkciu, napr. rozhlasová, televízna či internetová upútavka na knihu. Napriek vyššie naznačeným skutočnostiam však treba upozorniť na to, že komplexné spracovanie recipročného vzťahu písomných literárnych a audiovizuálnych paratextov v súčasnej vede nateraz absentuje.

Záverom upriamime pozornosť na špecifikum televíznych paratextov, ktoré majú podvojnú funkciu. Analogicky s úlohou paratextov v literatúre rámcujú televízne paratexty príslušnú reláciu, oddeľujú jednu programovú jednotku od druhej, vyčleňujú ju z nadradeného kontinua a vytvárajú tak jednotu konkrétneho diela (pozri Parr – Thiele 2004, 261), ktoré predstupuje pred verejnosť podobne ako kniha. Pri vymedzení druhej funkcie televíznych paratextov sa Rolf Parr a Matthias Thiele opierajú o koncepcie dvoch britských bádateľov, ktorí nechápu televízne vysielenie ako sled izolovaných relácií. Kľúčový pojem Raymonda Williama „televízny tok“ („television flow“) pochádzajúci z práce *Television, Technology and Cultural form* (1974) vystihuje podstatu televízneho vysielenia ako „plynulý proces dodávania obrazů a zvuků televíznymi stanicami do domovů a myslí diváků, často s plynulými prechody mezi žánry a formáty“ (Korda 2014, 16). Hlavným cieľom televízneho toku je udržať pozornosť diváka a odradiť ho od prepnutia na iný kanál či vypnutia televízneho prijímača. Televízny tok je podľa Williama dištinktívnym príznakom televízie

v kontexte iných médií a organizujúcim princípom jej fungovania. Tento nikdy nekončiaci proces vedie k miešaniu nezlučiteľných jednotiek rozprávania, informácií a reklamy (tamže), ktoré možno vidieť v súvislosti s rubrikou rozličností vyskytujúcou sa v tradičných formátoch ako almanach, zborník či časopis (pozri Stanitzek 2004, 16–17). Druhý britský vedec John Ellis považuje v práci *Visible Fictions: Cinema, Television, Video* (1982) za základný princíp televízneho vysielania segmentáciu televízneho toku. Podľa neho televízia neponúka divákovi izolované diela, samostatné relácie či usporiadané programy, ale iba relatívne krátke segmenty v maximálnej dĺžke piatich minút, ktoré sa buď jednoducho kumulujú jeden za druhým, alebo sú zoskupené pomocou spájajúcich prvkov (pozri Parr – Thiele 2004, 263). Segmenty sú podľa Ellisa základnou stavebnou jednotkou televízie a jej dištinkívnym príznakom vo vzťahu k filmu, ktorý pracuje s technikou strihu (pozri Korda 2014, 21). Hoci je Ellisova teória v mnohom opodstatnená, určite neplatí pri takých vysielaných programoch, ktoré majú najbližšie ku kvalitnému literárnemu textu (napr. kinofilmy, televízne inscenácie alebo záznamy divadelných predstavení). Obidve britské koncepcie zvyčajne zdôrazňujú fenomén premostovania, pri ktorom hrajú dôležitú úlohu paratexty. Preto vymedzujú Parr a Thiele druhú funkciu televíznych paratextov – funkciu začleňovať relácie, pozostávajúce zo zoskupených segmentov, do kontinua (televízny tok či program) a súčasne do vyššie postavených kultúrnych formácií, ktorými rozumejú transtextové vzťahy (pozri Parr – Thiele 2004, 263). Začleňujúca funkcia paratextov sa prejavuje aj v literatúre, hoci nie tak výrazne ako v audiovizíi.

Ako sme konštatovali v inej práci (pozri Jambor 2016, 228), Genettovi kritici (Stocker 1998, 59–60 a Böhn 2007, 204) právom poznamenávajú, že pri paratextualite v zásade nejde o medzitextový, ale o vnútrotextový vzťah, pretože paratext je súčasť textu, hoci stojí na jeho periférii a má osobitné postavenie.

Na základe vyššie zmienenej argumentácie k druhej funkcii paratextov v audiovizuálnych médiách získava Genettovo začlenenie paratextuality do sústavy transtextových vzťahov nové dimenzie.

Literatúra

- Böhn, Andreas. 2007. „Intertextualitätsanalyse.“ In *Handbuch Literaturwissenschaft. Bd. 2. Methoden und Theorien*, ed. Thomas Anz, 204–216. Stuttgart – Weimar: Metzler.
- Genette, Gérard. 1982. *Palimpsestes. La littérature au second degré*. Paris: Seuil.
- Genette, Gérard. 1987. *Seuils*. Paris: Seuil.
- Jambor, Ján. 2016. „Intertextualita.“ In *Podoby literárnej vedy. Teórie – metódy – smery*, Roman Mikuláš et al., 220–236. Bratislava: VEDA.

- Korda, Jakub. 2014. *Úvod do studia televize 1*. Olomouc: Univerzita Palackého.
- Kreimeier, Klaus – Georg Stanitzek, eds. 2004. *Paratexte in Literatur, Film, Fernsehen*. Berlin: Akademie Verlag.
- Martínez, Matías. 1996. „Dialogizität, Intertextualität, Gedächtnis.“ In *Grundzüge der Literaturwissenschaft*, eds. Hein Ludwig Arnold – Heinrich Detering, 430–445. München: Deutscher Taschenbuch Verlag.
- Moeninghoff, Bukrhard. 2003. „Paratext.“ In *Reallexikon der deutschen Literaturwissenschaft. Bd. 3. P – Z*, eds. Jan-Dirk Müller – Harald Fricke – Klaus Grubmüller – Friedrich Vollhardt – Klaus Weimar, 22–23. Berlin – New York: de Gruyter.
- Moeninghoff, Burkahrd. 1996. „Paratexte.“ In *Grundzüge der Literaturwissenschaft*, eds. Hein Ludwig Arnold – Heinrich Detering, 349–356. München: Deutscher Taschenbuch Verlag.
- Müllerová, Lenka. 2010. *Paratexty a česká nakladatelství (knižní strategie v 90. letech 20. století)*. Kostelec nad Orlicí: LITTERAE.
- Nünning, Ansgar, ed. 2006. *Lexikon theorie literatury a kultury*. Editori českého vydania Jiří Trávníček a Jiří Holý. Prel. Aleš Urválke a Zuzana Adamová. Brno: Host.
- Parr, Rolf – Matthias Thiele. 2004. „Eine ‚vielgestaltige Menge von Praktiken und Diskursen‘. Zur Interdiskursivität und Televisualität von Paratexten des Fernsehens.“ In *Paratexte in Literatur, Film, Fernsehen*, eds. Klaus Kreimeier – Georg Stanitzek, 261–282. Berlin: Akademie Verlag.
- Petráčková, Věra – Jiří Kraus, eds. 2005. *Slovník cudzích slov (akademický)*. 2. doplnené a prepracované vydanie. Bratislava: SPN – Mladé letá.
- Stanitzek, Georg. 2007. „Paratextanalyse.“ In *Handbuch Literaturwissenschaft. Bd. 2. Methoden und Theorien*, ed. Thomas Anz, 198–203. Stuttgart – Weimar: Metzler.
- Stanitzek, Georg. 2004. „Texte, Paratexte, in Medien.“ In *Paratexte in Literatur, Film, Fernsehen*, eds. Klaus Kreimeier – Georg Stanitzek, 3–16. Berlin: Akademie Verlag.
- Stocker, Peter. 1998. *Theorie der intertextuellen Lektüre. Modelle und Fallstudien*. Paderborn – München – Wien – Zürich: Schöningh.
- Wolf, Werner. 2001. „Paratext.“ In *Metzler Lexikon Literatur- und Kulturtheorie. Ansätze – Personen – Grundbegriffe. 2.*, prepracované a rozšírené vydanie, ed. Ansgar Nünning, 491–492. Stuttgart – Weimar: Metzler.

doc. Mgr. Ján Jambor; PhD.
Inštitút germanistiky
Filozofická fakulta
Prešovská univerzita v Prešove
17. novembra 1
080 01 Prešov
janjambor@yahoo.de